

УДК 930.1(477.73) «1946-1947»

МИКОЛА ШИТЮК

м. Миколаїв

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДУ 1946–1947 РОКІВ В ПРАЦЯХ МИКОЛАЇВСЬКИХ НАУКОВЦІВ. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджено стан наукової розробки науковцями Миколаївщини теми голоду 1946–1947 років, охарактеризовані досягнення та визначені напрями подальших досліджень.

Ключові слова: Миколаївщина, повоєнний голод, історіографія, репресії.

Повоєнний голод 1946–1947 років злочинно замовчувався комуністичною владою СРСР на протязі декількох десятиліть. В наукових публікаціях, в підручниках та навчальних посібниках слово голод не згадувалось.

Прагнучи не затьмарити «успіхи соціалістичного, а з тим і комуністичного будівництва» радянські керманічі наклали табу на цю тему, що прирівнювалася до державної таємниці. Про страшне голодне лихо не дозволялося не те що писати, а й говорити чи згадувати в офіційних документах, у засобах масової інформації.

В фундаментальних працях, що виходили в радянські часи, як наприклад «Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область» [1] зверталась увага на скрутний стан економіки повоєнної Миколаївщини, особливо сільськогосподарського сектору. Обережно лише натякалося на посуху, труднощі з технікою, тягловою худобою. Проте зовсім приховувався голод в іншій книзі «Нариси історії Миколаївської обласної партійної організації» [2], а також в збірнику «Николаевщина социалистическая» [3]. Навіть в 4-х томній праці «Книга пам'яті України. Миколаївська область» [4] по суті замовчали цю трагічну подію в історії. Миколаївські газети «Південна правда», «Більшовицький шлях», «Бугская заря» в ті трагічні роки не давали жодної згадки про голод.

Лише проголошення незалежності української держави в 1991 році дало можливість дослідження ще однієї трагічної сторінки двадцятого століття – голоду 1946–1947 років.

Вперше про голод на території Миколаївщини розповіли в 1993 році науковці з

Миколаївського педагогічного інституту В. П. Шкварець та М. Ф. Мельник на сторінках своєї книги, де показали трагедію голоду в корабельному краї» [5].

Наступного року в миколаївській обласній газеті з'явилася стаття архівіста Державного архіву Миколаївської області С. Сухова «Химера смерті. Новое о голоде Николаевщины в 1946–1947 гг.». В статті наводиться ряд кричущих фактів про репресії, судові розправи і величезну смертність серед селян, перш за все від дистрофії. Автор прийшов до висновку, що голодні 1946–1947 рр. нанесли велику морально-політичну шкоду і негативно позначилися на повоєнній відбудові і подальшому розвитку народного господарства, духовному житті мешканців краю [6].

В 1996 році побачив світ навчальний посібник для учнів загальноосвітніх шкіл області вчених історичного факультету Миколаївського педагогічного інституту ім. В. Белінського І. С. Павліка, П. М. Тригуба і О. В. Білюка. Автори не просто розповіли про лихоліття радянських голодоморів, але визначили їх справжні причини і наслідки. Переконливо довели, що жителі приморських регіонів легше переносили трагедії завдяки насамперед використанню морепродуктів [7].

В 1997 році до 50-річчя трагедії в київському видавництві «Геліон» виходить книга історика М. Шитюка «Голодомори XX», де автор розкриває причини, жахи голодоморів, що пройшли по території однієї з області півдня України – Миколаївщини в 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках. Показує, що в результаті злочинної діяльності тогочасного режиму загинули тисячі невинних жертв

українського та інших народів, що проживали на території області. Торкаючись повоєнного голодомору на двадцяти сторінках автор на основі документів Миколаївського обласного державного архіву вказує на причини, трагічну ходу та наслідки лиха для мешканців області [8].

27 травня 1997 року в столиці України за ініціативи асоціації дослідників голоду-геноциду 1932–1933 років в Україні, Інституту історії України Національної Академії наук України та з нагоди 50-річчя трагедії голоду 1946–1947 років відбулася міжнародна наукова конференція «Голод 1946–1947 років в Україні: причини та наслідки». В її роботі прийняли участь миколаївські вчені П. Соболев та М. Шитюк. Зокрема П. Соболев виступив з доповіддю на тему: «Їх таврували і засуджували як державних злочинців», а М. Шитюк з доповіддю: «Голод 1946–1947 років – трагічна сторінка в історії Миколаївщини», де розкрили трагедію в області [9].

Повернувшись до Миколаєва за ініціативою та редакцією історика М. Шитюка до 50-річчя трагедії Миколаївська філія національного університету «Києво-Могилянська академія», Миколаївський обласний інститут удосконалення вчителів та державний архів Миколаївської області видали збірник матеріалів і документів «Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини (до п'ятидесятиріччя трагедії)». Миколаївські дослідники та краєзнавці М. М. Шитюк, П. І. Соболев, І. Т. Кіщак, В. Я. Рагулін, Н. Д. Колосовська та інші, шість свідків голоду висвітлили хлібозаготівельну кампанію в 1946–1947 роках, репресії проти громадян області у ці роки. До наукового обігу вперше вводилися окремим розділом документи місцевих і республіканських архівів. Один з розділів книги присвячено спогадам громадян-очевидців голоду [10]. Саме в цьому збірнику вчений В. Я. Рагулін вперше подає історіографію голоду 1946–1947 років [11], яку здійснили миколаївські вчені.

В 1998 році вийшла книга «Історія Миколаївщини 1937–1997», присвячена 60-річчю з дня утворення Миколаївської області, де зі статтею «Репресії проти населення Миколаївщини в голодних 1946–1947 роках» виступив дослідник М. Шитюк. В статті наводилися

факти жорстоких репресій проти конкретних громадян села, керівників колгоспів, радгоспів, підприємств, яких піддавали жорстоким репресіям за намагання всілякими правдами і неправдами приховати хоч трохи зерна для колгоспників.

Більшовицька тоталітарна система, намагаючись якнайбільше знищити українських селян шляхом голоду, жорстоко карала за подібну благодійність. Десятки голів колгоспів і радгоспів, інших керівників засуджено на тривалі строки позбавлення волі.

З особливою жорстокістю більшовицька влада обрушилася на так званих крадіїв колгоспного зерна, які часто від голодного відчаю змушені йти на подібний крок [12].

До 65-річчя утворення Миколаївської області в 2002 році видано ґрунтовну колективну працю миколаївських вузівських науковців, два розділи «У перше повоєнне десятиліття (1944–1954)» та «Голод 1946–1947 років – трагічна сторінка в історії Миколаївщини» присвячені повоєнному голоду 1946–1947 рокам [13].

До 90-річчя Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського 28 листопада 2003 року проведена всеукраїнська наукова конференція сумісно з Інститутом історії України НАН України, регіональним центром дослідження історії нижнього Подніпров'я та Побужжя на тему «Селянство Півдня України: історія та сучасність». На конференції з розгорнутою доповіддю виступив д.і.н. проф. М. М. Шитюк на тему «Селянство Миколаївщини в період голоду 1946–1947 років», який розкрив репресивні заходи тоталітарного режиму проти селянства. Показав, що повоєнний голод забрав життя тисяч громадян – жителів села. Вперше ввів до наукового обігу архівні дані про трагедію [14].

Починаючи з 2004 р. обласна редакційна колегія «Реабілітовані історією. Миколаївська область» започаткувала серію книг, де розкривала факти політичних репресій за часів радянської влади. Книга друга «Реабілітовані історією» присвячена репресіям сталінського періоду у голодні 1947–1947 роки наводилися конкретні заведені судові справи на колгоспників, а також про здійснення хлібозаготівельних кампаній в області. Перший розділ

книги присвячений репресивній політиці тоталітарного режиму на Миколаївщині в 40-х – на початку 50-х років [15].

В 2006 році вийшла монографія миколаївця К. Є. Горбурова «Голод 1946-1947 років на території Півдня УРСР», що стала першим узагальнюючим дослідженням проблеми голоду 1946–1947 у південному регіоні УРСР [16]. На основі переважно архівних джерел автор досліджує причини, трагічну ходу, економічні, національні та демографічні наслідки голоду. Автор ввів до наукового обігу великий масив документів, що на протязі десятиліть не використовувався. Значні місця в монографії присвячено Миколаївській області. А 25 травня 2007 року в Запорізькому національному університеті захищена ним дисертація по цій проблематиці на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

До 70-річчя утворення Миколаївської області в 2007 році миколаївські науковці підготували фундаментальну працю «Миколаївщина в новітній історії», один з розділів якої присвячено трагедії 1946–1947 років [17].

До 60-річчя трагедії голоду 1946–1947 років 25 березня 2007 року Інститутом історії НАН України, Асоціацією дослідників голодоморів в Україні проведено круглий стіл «Голод 1946–1947 рр.: ретроспективний погляд істориків». В засіданні круглого столу прийняли участь дослідники з Миколаївщини. Зокрема з доповіддю «Причини голоду 1946–1947 років у південному регіоні УРСР» виступив д.і.н., професор М. М. Шитюк А молодий дослідник К. Горбуров присвятив свій виступ «Наслідкам голодомору в Південному регіоні УРСР» [18].

До 70-річчя утворення Миколаївської області 15 вересня відбулася обласна науково-практична конференція «Миколаївщина: шляхами тисячоліть», де з доповіддю «Голод 1946–1947 років на Миколаївщині» виступив К. Горбуров, показавши трагічну ходу голодомору на території області [19].

Наприкінці 2007 року світ побачила книга М. Шитюка і К. Горбурова «Миколаївщина в голодних 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках». Один з розділів книги присвячено голоду 1946–1947 років. Автори на конкретно-історичному матеріалі з раніше закритих

фондів державних та відомчих архівів, розкрили причини, трагічну ходу національні та демографічні втрати від голоду 1946–1947 років. На сторінках книги подані архівні документи та свідчення очевидців голоду 1946–1947 років [20].

Досить повно відображена проблема голоду 1946–1947 років у Миколаївському краї з урахуванням поставлених і виниклих у зв'язку з відзначенням усіх трьох радянських голодів і голодомору в 2007 році у книзі В. П. Шкварця, Є. Г. Горбурова, К. Є. Горбурова «Повоєнна і сучасна Миколаївщина», що вийшла з друку на початку 2008 року. В ній подано більш-менш нову хронологію тогочасних подій, багатючий ілюстративний матеріал, значна частина якого отримувалась вперше [21].

В цьому ж році вийшла ще одна книга виділена авторів «Історіософія та історіографія голодів-людоморів на Миколаївщині», де мовиться про історіографію трьох радянських голодоморів, подано багатий і переконливий, але дуже сумний, від якого щемить серце у небайдужої людини, ілюстрований матеріал [22].

В 2009 році колективом науковців національного університету В. О. Сухомлинського видало монографію «Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини». Праця стала першим комплексним узагальнюючим дослідженням, де висвітлено трагічну картину голодомору, вперше надано архівні документи, зібраних свідчень очевидців голоду [23].

Звичайно чимало статей і повідомлень останніми роками опубліковано у наукових збірниках, вчених записках, матеріалах науково-практичних конференцій місцевих вищих навчальних закладів, часописах, періодичній пресі [24].

Важливе місце в публікації краєзнавчих матеріалів про «радянські» голодомори в Миколаївському краї займають обласні краєзнавчі конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». Проводяться вони з 1996 року, переважно один раз на два роки. Вже відбулося 9 таких конференцій.

Безперечно, значний внесок у висвітлення актуальних, малодосліджених, одночасно надто пекучих і болісних проблем, як, зокрема і радянські голодомори, вносять і такі авторитетні видання-часописи «Горожанин», «Вересень»,

«Краєзнавчий альманах», що виходить в Миколаєві. Безперечно, всі названі та інші видання помітно збагатили історіографічні засади поставленої проблеми, водночас засвідчують як її глибину, так і необхідність її подальшого вивчення, аналізу та узагальнення. Як завершальний висновок проведений історіографічний аналіз проблеми, історичних та інших джерел і досліджень показав, що повоєнний голод, ряд його складових, скажімо, уточнення кількості жертв, постраждалих, складання їх реєстру, а також вшанування пам'яті та ін. потребують подальших зусиль і пошуків, наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Історія міст та сіл Української РСР. — Миколаївська область. — Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. — 772 с.
2. Нариси історії Миколаївської обласної партійної організації — Одеса : Маяк, 1969. — 420 с.
3. Николаевщина социалистическая. — Документы и материалы — Одеса : Маяк, 1981. — 248 с.
4. Книга пам'яті України. Миколаївська область. — Т. 2 — Одеса : Маяк, 1995. — 812 с.
5. Історія України в особах / В. П. Шкварець, М. Ф. Мельник. — Ч. 2 — Миколаїв, 1993. — С. 277—288.
6. Радянське Прибужжя. — 1994. — 8 грудня.
7. Павлік І. С., Тригуб П. М., Білюк О. В. Історія Миколаївщини. — Миколаїв, 1994 — 138 с.
8. Шитюк М. М. Голодомори ХХ століття / М. М. Шитюк. — К. : Геліон, 1992. — С. 40—60.
9. Голод 1946–1947 років в Україні: причини і наслідки. — Київ — Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 1998 — С. 69—77, С. 112—120.
10. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини (до 50-річчя трагедії). Матеріали і документи / за редакцією М. М. Шитюка. — Миколаїв, 1997. — 197 с.
11. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини (до 50-річчя трагедії). Матеріали і документи / за редакцією М. М. Шитюка. — Миколаїв, 1997. — С. 28—35.
12. Історія Миколаївщини 1937–1997. — Миколаїв : МДПУ, 1998 — 75 с.
13. Миколаївщина: літопис історичних подій. — Херсон : Олді-Плюс, 2002. — С. 427—435; С. 436—456.
14. Селянство Півдня України: історія і сучасність. Матеріали всеукраїнської наукової конференції 28 листопада 2003 року до 90-річчя МДУ. — Миколаїв : МДУ, 2003. — С. 202—217.
15. Реабілітовані історією. Миколаївська область. Кн. 2. — Київ — Миколаїв : Світогляд, 2006 — 707 с.
16. Горбуров К. Є. Голод 1946–1947 років на території Півдня УРСР. — Миколаїв : Видавництво Шамрай П. М., 2006. — 278 с.
17. Миколаївщина в новітній історії. — Миколаїв, 2007 — С. 141—167.
18. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Вип. 13. Спеціальний. — К., 2008 — С. 172—188.
19. Миколаївщина в голодних 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках. — Миколаїв : Видавництво І. Гудим, 2007. — 155 с.
20. Миколаївщина: шляхами тисячоліть. — Миколаїв, 2007. — 227 с.
21. Шкварець В. П., Горбуров Є. Г., Горбуров К. Є. Повоєнна і сучасна Миколаївщина. — Миколаїв : Шамрай, 2008. — 270 с.
22. В. П. Шкварець, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров. Історіософія та історіографія голодів-людоморів на Миколаївщині. — Миколаїв: Шамрай, 2008. — 287 с.
23. Шитюк М. М., Шкварець В. П., Баковецька О. О., Горбуров К. Є., Ніколаєв І. Є. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини. — Миколаїв, 2009. — 198 с.
24. Див. наприклад Соболев П. І. Голодомор як спеціальний інструмент політики тоталітаризму // Нова політика. — 2014. — № 4. — С. 83—91; Мельник М. Голодомор в Україні 1946–1947 г. // Южная правда — 2015. — 20 октября та інші.

SHYTIUK MYKOLA

Mykolaiv

THE CONTRIBUTION OF MYKOLAIV SCIENTISTS TO THE RESEARCH OF FAMINE OF 1946–1947

The article studies the state of scientific research of the famine issue of 1946–1947 by Mykolaiv scientists, outlines the achievements and established areas for further research.

Keywords: Mykolaiv, postwar famine, historiography, repression.

НИКОЛАЙ ШИТЮК

г. Николаев

ВКЛАД УЧЁНЫХ НИКОЛАЕВЩИНЫ В ИССЛЕДОВАНИЕ ГОЛОДА 1946–1947 ГОДОВ

В статье исследовано состояние научной разработки учёными Николаевщины темы голода 1946–1947 годов, охарактеризованы достижения и обозначены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: Николаевщина, повоенный голод, историография, репрессии.

Стаття надійшла до редколегії 26.05.2017